

ОЗНАКИ ЗНАЧНОГО ПРАВочИНУ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Гринишин Х.М.,

аспірант кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права юридичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка

Гринишин Х.М. Ознаки значного правочину: проблеми законодавчої визначеності.

У науковій статті на підставі аналізу норм чинного законодавства України, що регламентує питання значних правочинів акціонерного товариства, та практики його застосування, обґрунтовується можливість виокремлення трьох базових характеристик значного правочину акціонерного товариства. Ними є такі: 1) це правочин, що вчиняється акціонерним товариством; 2) повинен відповідати певним критеріям, встановленим у Законі України «Про акціонерні товариства» та/або локальних актах такого товариства; 3) рішення про його вчинення приймається уповноваженим на це органом управління акціонерного товариства. Остання ознака є також і спеціальною умовою вчинення цього правочину.

Встановлено, що вартісним критерій є основним для визначення належності правочину до категорії значних правочинів акціонерного товариства. Він розкривається через відсоткове співвідношення ринкової вартості предмета правочину та вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності. Обґрунтовано, що використання категорії «ринкова вартість» має низку переваг. Водночас вказано, що для окремих випадків встановлення ринкової вартості предмета правочину є неможливим. Це доводить необхідність розробки альтернативного законодавчого підходу для цих конкретних ситуацій.

На основі проведеного аналізу статутів акціонерних товариств виокремлено один додатковий критерій для віднесення правочинів до категорії значних, що часто зустрічається на практиці, – залежно від характеру такого правочину. В установчих документах закріплюється перелік правочинів, найчастіше договорів, які визнаються значними для конкретного товариства.

Авторкою досліджено судову практику, що стосується значних правочинів акціонерного товариства. У ній аргументовано доцільність застосування підвищених вимог до укладання правочинів щодо розпорядження майном товариства лише, коли йдеться виключно про відчуження майна, а не будь-яку іншу форму розпорядження ним.

Запропоновано надати можливість акціонерним товариствам самостійно приймати рішення щодо встановлення додаткових критеріїв значного правочину у їх статутах, незалежно від способу розпорядження майном, що є його предметом.

Ключові слова: значний правочин акціонерного товариства, предмет значного правочину, статут акціонерного товариства, вартісний критерій, розпорядження майном акціонерного товариства.

Hrynyshyn Kh.M. Significant transaction criteria: issues of legislative definition.

The article examines the issues of legal regulation of significant transactions of a joint-stock company based on an analysis of the current legislation of Ukraine that regulates the issues of significant transactions of a joint-stock company and the practice of its application. The possibility of distinguishing three basic characteristics of a significant transaction of a joint-stock company is substantiated: 1) it is a transaction carried out by a joint-stock company; 2) it must meet certain criteria established in the Law of Ukraine «On Joint-Stock Companies» and/or the local regulations of such a company; 3) the decision on its conclusion is made by the authorized management body of the joint-stock company. The latter characteristic is also a special condition for the execution of this transaction.

It is established that the value criterion is fundamental for determining the classification of a transaction as significant for a joint-stock company. It is disclosed through the percentage ratio of the market value of the transaction object to the value of the company's assets according to the latest annual financial statements. It is argued that the use of the «market value» category has several advantages. At the same time, it is noted that for certain cases, determining the market value of the transaction object may be impossible. This proves the need to develop an alternative legislative approach for these specific situations.

Based on the analysis of the statutes of joint-stock companies, an additional criterion for classifying transactions as significant, which is often encountered in practice, is determined depending

on the nature of such a transaction. The constituent documents establish a list of transactions, most often contracts, which are recognized as significant for a specific company.

The author examined the judicial practice related to significant transactions of a joint-stock company. It is argued that it is advisable to apply heightened requirements for concluding transactions related to the disposal of the company's property only when it concerns alienation of property, and not any other form of disposition of it.

It is proposed to allow joint-stock companies to independently decide on the establishment of additional criteria for significant transactions in their charters, regardless of the method of disposition of the property, which is the subject of such a transaction.

Key words: significant transaction of a joint-stock company, subject of a significant transaction, charter of a joint-stock company, value criterion, disposition of the property of a joint-stock company.

Постановка проблеми. Поняття значних правочинів не є новим у національному законодавстві. Прийнятий у 1991 році Закон України «Про господарські товариства» [12] містив приписи щодо окремої групи договорів (угод) акціонерного товариства, укладення яких вимагало затвердження загальними зборами. Подібні норми встановлені у абз. 2 ст. 98 Цивільного кодексу України [19] (далі – ЦК України) та стосуються всіх юридичних осіб. Профільний Закон України «Про акціонерні товариства» [10] (далі – Закон «Про АТ»), що регламентує діяльність саме акціонерних товариств, також закріплює поняття «значний правочин», деталізуючи його ознаки та розкриваючи особливості прийняття рішення про його вчинення. Однак, з огляду на те, що відповідний закон був прийнятий недавно, фактично відсутні ґрунтовні дослідження як нормативних аспектів правового регулювання значних правочинів акціонерних товариств, так і їх практичне застосування.

Водночас, прийняття цього Закону мало б стимулювати збільшення кількості саме акціонерних товариств та активного використання такої форми у бізнесі. Відповідно оновлені норми потребують детального аналізу як на відповідність їх міжнародним стандартам, так і на придатність для застосування у сучасних українських реаліях.

Стан опрацювання досліджуваної проблематики. Питання значних правочинів акціонерних товариств практично не досліджувалось. Окремі аспекти розкривалися у працях Карчевського К.А., однак, такі були підготовлені відповідно до норм та приписів, що станом на сьогодні вже втратили чинність. Однак, найчастіше проблематика значних правочинів акціонерного

товариства досліджувалась крізь призму судової практики, що поступово формувалася у зазначеній сфері фактично після прийняття Закону «Про АТ» 2008 р.. Втім досі відсутні власне комплексні дослідження поняття значного правочину акціонерного товариства, його характерних ознак.

Метою статті є визначення та дослідження ознак значного правочину акціонерного товариства на основі аналізу норм чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Саме поняття «значний правочин» вказує на те, що йдеться про певний вид правочинів. Правочини є діями особи, спрямованими на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, та підставою виникнення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202, ч. 1 ст. 11 ЦК України) [19].

Поняття правочину було предметом наукових досліджень юристів у різні періоди. Наприклад, З.В. Ромовська пропонує розглядати правочин як поведінку суб'єкта, тобто «дію» і «не дію» [14, с. 338]. Своєю чергою, О.В. Дзера акцентує, що правочинам, на відміну від деяких інших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків (наприклад, юридичних та фактичних вчинків, заподіяння шкоди), притаманне правомірне волевольове вчинення особою, яка має належний статус суб'єкта цивільного права, юридичних дій, які направлені на створення відповідного цивільного правового результату для себе та інших [1, с. 14].

Важливо наголосити на тому, що поняття «правочин» є за своїм змістом ширшим від терміну «договір» та охоплює його. Зрештою договір є найбільш розповсюдженим двостороннім правочином на практиці. Втім поширеними є й односторонні правочини, наприклад, видача довіреності, публічна обіцянка винагороди чи прощення боргу, які за певних обставин можуть вважатися значними правочинами акціонерного товариства. Тому, на мою думку, застосування у законодавстві України саме поняття «значний правочин», а не «значний договір (угода)», є логічним та обґрунтованим.

Чинний Закон «Про АТ» глобально не змінив визначення значного правочину порівняно зі Законом України «Про акціонерні товариства» 2008 р. [9]. Відповідно до ч. 1 ст. 106 Закону «Про АТ» правочин, вчинений акціонерним товариством, є значним, якщо ринкова вартість предмета такого правочину становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності. З наведеної вище дефініції розкривається основна ознака значного правочину акціонерного товариства – такий правочин повинен відповідати певним критеріям, закріпленим у законодавстві. Перш за все, йдеться про вартісний критерій, тобто про співвідношення ринкової вартості предмета пра-

вочину та вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності.

Посилання саме на ринкову вартість предмета правочину зумовлює необхідність з'ясування низки додаткових питань. Перш за все, йдеться про власне поняття ринкової вартості, якою є вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу [3]. Важливий акцент у цьому визначенні зроблено саме на можливості відчуження об'єкта на ринку подібного майна. Це означає, що відповідний ринок повинен існувати на момент проведення оцінки і предмет правочину може бути переданий в межах такого ринку. В даному аспекті виникають питання щодо можливості проведення ринкової оцінки вартості, наприклад, послуг, які надаються за договором. Верховний Суд в одній зі справ, досліджуючи питання предмета договору про надання послуг вказав, що ним є надання послуг різного роду за завданням замовника [18]. А як відомо, поняття майна не включає в себе поняття «послуга», що ставить під сумнів можливість проведення саме ринкової оцінки предмета договору про надання послуг.

Подібно і для договорів про виконання робіт. Ринкова вартість уречевленого результату, отриманого в результаті виконання робіт, не дорівнює вартості виконаних робіт, адже включає також, зокрема, і вартість матеріалів, з яких вона виконувалась. Відтак, виникає проблема визначення саме ринкової вартості предметів договорів про виконання робіт та надання послуг для цілей ст. 106 Закону «Про АТ».

По-друге, з урахуванням приписів ст. 9 Закону «Про АТ», можна стверджувати, що визначення ринкової вартості предмета значного правочину повинно проводитися на засадах незалежної оцінки відповідно до норм Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [13]. Суб'єкт оціночної діяльності визначає ринкову вартість предмета правочину саме на дату проведення оцінки, він не може встановити її станом на якусь майбутню дату. Однак, у часовому проміжку між проведенням оцінки предмета правочину і розглядом питання про вчинення значного правочину на засіданні наглядової ради, ради директорів чи загальних зборах на ринку можуть відбутися зміни, що може вплинути як на вибір уповноваженого органу управління товариства, який розглядає відповідне питання, так і на саме рішення щодо вчинення правочину. Тому пропонується проводити незалежну оцінку предмета значного правочину не раніше, ніж за 20 днів до дати проведення засідання наглядової ради (ради ди-

ректорів, загальних зборів учасників), на якому розглядатиметься питання вчинення відповідного правочину. На мою думку, це дозволило б забезпечити максимально актуальну інформацію про ринкову вартість предмета правочину та водночас забезпечити належне скликання та проведення засідання (зборів) органу управління, компетентного приймати рішення щодо надання згоди на вчинення значного правочину.

Іноді навіть незначна різниця вартості предмета значного правочину здатна суттєво вплинути на рішення щодо його вчинення. Наприклад, йдеться про включення податку на додану вартість до розміру ринкової вартості предмета правочину. Відповідне питання було предметом дослідження Верховним Судом при розгляді однієї із справ. Суд аргументував, що ринкова вартість майна, що є предметом значного правочину, визначається з урахуванням ПДВ з огляду на положення п. 4 ч. 1 ст. 2, абз. 1 ч. 2 ст. 70, ч. 3 ст. 8 Закону «Про АТ», абз. 1 п. 17 Національного стандарту № 1, затвердженого постановою КМУ від 10.09.2003 р. № 1440 [5].

Науковці вказують, в законах іноземних держав вартість предмета значного правочину звичайно встановлюється, виходячи зі спрямування договору. Так, для правочинів щодо придбання майна (робіт, послуг) вартість предмета визначається на основі ціни пропозиції покупця. У разі відчуження майна (речей) вартість предмета встановлюється на основі даних бухгалтерської звітності продавця та виходячи з порядку затвердження вартості відповідного майна [2]. Ми ж вважаємо, що в національному законодавстві такий підхід наразі навряд чи може бути застосованим і для встановлення того, чи є правочин значним, слід враховувати саме ринкову вартість його предмета. Це допоможе уникнути невідповідностей, запобігти випадкам заниження вартості предмета правочину та сприятиме створенню єдиного підходу до поняття значних правочинів для всіх юридичних осіб.

Для цілей ст. 106 Закону «Про АТ», що регламентує значні правочини акціонерних товариств, ринкову вартість предмета правочину необхідно порівняти з вартістю активів товариства за даними останньої річної звітності. Активами товариства є ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [11]. Відсоткове співвідношення зазначених вище величин вказує на належність правочину до категорії значних, а також є критерієм для розмежування компетенції органів управління, які повинні приймати рішення про його вчинення. На цьому наголошує також і Верховний Суд в одній зі своїх справ [6]. Досліджуючи матеріали справи, Суд звернув увагу на те, що зміни, які вносяться до значного

правочину, не є апіорі значними правочинами, а повинні відповідати встановленим у законодавстві та/або статуті критеріям.

Наведена вище норма Закону «Про АТ» вказує на те, що вартість активів визначається на основі даних річної фінансової звітності. Це узгоджується і зі ст. 13 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», де закріплено, що звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік.

У практиці виникало цікаве питання: а яку вартість активів слід брати до уваги при прийнятті рішення про вчинення значного правочину, якщо річна фінансова звітність не була подана у строки, встановлені у законодавстві України? Відповідно до п. 4, 5 Порядку подання фінансової звітності (далі – Порядок) [4] така звітність повинна бути подана не пізніше 28 лютого наступного за звітним року. Подібне питання було предметом розгляду у Верховному Суді, який прийшов до висновку, що якщо значний правочин вчиняється до 28 лютого поточного року і, відповідно, підприємство не виконало свого обов'язку щодо подання фінансової звітності за минулий рік, то вартість активів для цілей Закону «Про АТ» визначається за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, яка була подана згідно з п. 4 Порядку [5].

Важливо звернути увагу на випадок, коли вчинення значного правочину відбувається незадовго після заснування акціонерного товариства, коли ним ще не складалася річна фінансова звітність. Для акціонерних товариств відповідна ситуація детально регламентована нормами ч. 7 ст. 106 Закону «Про АТ». У такому разі ринкова вартість предмета правочину порівнюється із розміром статутного капіталу товариства.

Вартісний критерій не є єдиним для значних правочинів. Закон «Про АТ» дозволяє визначати додаткові критерії для віднесення правочину до категорії значних у статуті акціонерного товариства (абз. 2 ч. 1 ст. 106 Закону). Така можливість є як для приватних, так і для публічних акціонерних товариств.

Із аналізу статутних документів низки акціонерних товариств (зокрема, АТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [15], ПрАТ «Президент-Готель» [16], ПрАТ «ЧЕРКАСИ-ЦИВІЛЬПРОМПРОЕКТ» [17]) можна зробити висновок про те, що на практиці вартісний критерій дублюється в установчих документах АТ. Водночас, додаткові критерії, які закріплюються у статутах, застосовуються незалежно від вартісного.

Норми статутів згаданих вище акціонерних товариств дають змогу виокремити один спільний додатковий критерій для віднесення правочинів до категорії значних, що часто зустрічається на практиці, – залежно від характеру такого правочину. В установчих документах закріплю-

ється перелік правочинів, найчастіше договорів, в результаті виконання яких є ризик зменшення кількості належного товариству майна, та які визнаються значними для конкретного товариства.

Верховним Судом України ще у 2016 р. досліджувалося питання сутності значного правочину та було сформульовано правову позицію, що значним правочином може вважатися лише такий, що спрямований на розпорядження майном товариства [8]. Такий підхід був сприйнятий і Верховним Судом, який зазначив, що підвищені вимоги до укладання правочинів щодо розпорядження майном товариства застосовуються лише тоді, коли таке розпорядження стосується виключно відчуження майна, а не будь-якої іншої форми розпорядження майном [7]. Тобто, на думку Верховного Суду, договори оренди, управління майном, лізингу та інші, безпосередньо не спрямовані на відчуження майна товариства, незалежно від вартості їх предмета не повинні розглядатися як значні правочини. З одного боку із таким підходом можна погодитися, адже при укладенні таких договорів майно не вибуває із власності товариства. Однак, на протигагу цьому, кожен із таких договорів, може розглядатися як ризиковий, незважаючи на те, що право власності на майно безпосередньо не переходить в результаті такого договору. Це підтверджується нормами статутів існуючих АТ, в яких відповідні договори визначені як значні правочини. Відтак, для їх вчинення необхідним є прийняття рішення про це уповноваженим органом управління товариства. Видається, що дане питання і повинно вирішуватися кожним акціонерним товариством на власний розсуд у статуті цього товариства.

Значний правочин обов'язково повинен пройти спеціальну процедуру прийняття рішення про його вчинення. Це одна із характерних ознак, що дозволяє відрізнити такий правочин від інших. За загальним правилом рішення про вчинення значного правочину приймається уповноваженим органом акціонерного товариства (рада директорів, наглядова рада, загальні збори), визначеним залежно від ринкової вартості предмета такого правочину.

Висновки. Значні правочини акціонерного товариства є особливим різновидом правочинів, що вчиняються таким товариством. Аналіз норм чинного Закону «Про АТ» дає підстави виокремити три основні ознаки значного правочину: 1) значний правочин вчиняється акціонерним товариством; 2) рішення про його вчинення приймається уповноваженим на це органом управління акціонерного товариства; 3) такий правочин повинен відповідати певним спеціальним критеріям, встановленим у Законі «Про АТ» та/або статуті акціонерного товариства. Найбільш поширеними спеціальними критеріями для віднесення правочину до категорії значних є вартісний (рин-

кова вартість предмета правочину порівнюється з вартістю активів товариства), а також залежно від характеру такого правочину.

Пропонується відступити від сформованого та підтвердженого судовою практикою підходу, що значними правочинами можуть бути лише ті, що спрямовані на відчуження майна. Видається, що дане питання повинно вирішуватися товариством самостійно на локальному рівні.

Грунтовний аналіз поняття «ринкова вартість» розкриває окремі проблеми його застосування при віднесенні правочину до категорії значних. Безумовно, для значної кількості випадків необхідним є визначення саме ринкової вартості майна, що є предметом правочину. Однак, при укладенні окремих договорів її встановлення є неможливим. Це обумовлює доцільність розробки альтернативного підходу для цих ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
2. Карчевський К.А. Значний правочин ТОВ: вимоги до його предмета й вартості. 2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/131841.html>.
3. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затв. постановою КМУ від 10.09.2003 р. № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text>.
4. Порядок подання фінансової звітності, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF#Text>.
5. Постанова Верховного Суду від 9.09.2020 р. у справі № 925/1224/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91466069>.
6. Постанова Верховного Суду від 21.02.2023 р. у справі № 908/2182/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109239581>.
7. Постанова Верховного Суду від 21.02.2018 р. у справі № 910/18506/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72550855>.
8. Постанова Верховного Суду України від 05.10.2016 р. у справі № 910/29382/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61939640>.
9. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>.
10. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n428>.
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
12. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
13. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>.
14. Ромовська З.В. Українське цивільне право Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс: підруч. К.: Атіка, 2005. 559 с.
15. Статут АТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» від 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1044-2016-%D0%BF#n635>.
16. Статут ПрАТ «Президент-Готель» від 2018 р. URL: <https://www.spfu.gov.ua/userfiles/files/dod657.pdf>.
17. Статут ПрАТ «ЧЕРКАСИЦИВІЛЬПРОМ-ПРОЕКТ» від 2020 р. URL: <http://www.project.ck.ua/resources/notices/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%202020.pdf>.
18. Ухвала Верховного Суду від 14.01.2021 р. у справі № 923/1067/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94180459>.
19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.